

Komple Zihniyeti Ölçeklerinin Türkiye’deki Muhafif ve Ana Akım Komple İnançlarını Ölçme Yetkinlikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz

A Comparative Analysis of the Competency of Conspiracy Mentality Scales in Measuring Oppositional and Mainstream Conspiracy Beliefs in Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Nuh AKÇAKAYA ¹

Süreç/History

Geliş/Submitted: 19/12/2025
Kabul/Accepted: 02/04/2026
Yayın/Published: 25/06/2026

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar(lar), çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author(s) declares that have no competing interests.

Telif Hakkı/Copyright

Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Öz

Son yıllarda komplo teorilerine yönelik inanç, dünya genelinde önemli bir araştırma konusu hâline gelmiştir. Farklı disiplinlerden araştırmacılar, bu inanç biçimlerini özellikle nicel yöntemlerle kapsamlı biçimde ölçmeye çalışmaktadır. Benzer bir araştırma eğiliminin Türkiye’de de mevcut olduğu, komplo inançlarının hem genel yatınlıklar (komplo zihniyeti) hem de spesifik inançlar düzeyinde ölçüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de genel komplo inançlarını ölçmeyi amaçlayan komplo zihniyeti ölçeklerinin, spesifik komplo inançlarını ne ölçüde yordayabildiği sorusu hâlen belirsizdir. Söz konusu durumdan hareketle bu çalışma, hâlihazırda Türkçede kullanılan üç farklı komplo zihniyeti ölçeğinin (CMQ, TKZÖ ve GKTİÖ) psikometrik ve sosyometrik yeterliliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Buradaki amaç, ilgili ölçeklerin Türkiye’de belirgin biçimde farklılaşan muhafif ve ana akım komplo inançlarını tahmin etme yetkinliklerini ortaya koymaktır. Korelasyonel araştırma modeli kapsamında, 856 üniversite öğrencisinden toplanan nicel veriler, çarpıcı bulgular ortaya koymuştur. Buna göre GKTİÖ’nün, spesifik komplo teorilerinin muhafif varyantlarını, TKZÖ’nün ise daha çok ana akım (iktidar yanlısı) komplo inançlarını tahmin etmede başarılı olduğu görülmektedir. CMQ, gerek muhafif gerekse ana akım komplo inançlarını tahmin etmede diğer ölçeklere kıyasla belirgin bir üstünlük ortaya koyamamıştır. Sonuçlar, GKTİÖ ve TKZÖ’nün görece güçlü ölçme araçları olduğunu, mevcut ölçüm modellerinin geliştirilmesine de ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, GKTİÖ’nün *Yaygın Komplo*lar alt boyutunun çıkarılması ya da yeniden yapılandırılması; TKZÖ’nün ise komplo teorilerinin muhafif varyantlarına daha fazla yer vermesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Komplo, Komplo inancı, Genel komplo inançları, Komplo zihniyeti, Spesifik komplo inançları.

Abstract

In recent years, belief in conspiracy theories has become a significant global research topic. Researchers from various disciplines strive to measure these beliefs comprehensively, particularly through quantitative methods. A similar research trend exists in Türkiye, where conspiracy beliefs are measured both as generic predispositions (conspiracy mentality) and specific convictions. However, it remains unclear to what extent Turkish conspiracy mentality scales, designed to measure generic beliefs, can predict specific conspiracy beliefs. Motivated by this gap, this study examines the psychometric and sociometric properties of three conspiracy mentality scales used in Turkish (CMQ, TCMS, and GCBS). The objective is to reveal their competency in predicting Türkiye’s distinctly divergent oppositional and mainstream conspiracy beliefs. Within a correlational design, quantitative data from 856 university students, revealed striking findings. GCBS successfully predicts specific conspiracy theories of the oppositional variant, while TCMS is more successful in predicting mainstream (pro-government) conspiracy beliefs. CMQ, however, failed to demonstrate a clear advantage in predicting either type. The results indicate that while GCBS and TCMS are relatively strong tools, their current measurement models require improvement. Specifically, the Widespread Conspiracies sub-dimension of GCBS should be removed or restructured, and TCMS should include more items addressing oppositional variants.

Keywords: Conspiracy, Conspiracy belief, Generic conspiracy beliefs, Conspiracy mentality, Specific conspiracy beliefs.

Atıf için (to cite): Akçakaya, N. (2026). Komple zihniyeti ölçeklerinin Türkiye’deki muhafif ve ana akım komple inançlarını ölçme yetkinlikleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 487-502. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1844272>

¹ Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, akcakayanuh@gmail.com.

Giriş

Komplo inancı, istenmeyen bir olayın kötücül amaçlar doğrultusunda gizlice planlandığına yönelik bir inanç biçimi olarak tanımlanabilir (Bruder, Haffke, Neave, Nouripana, ve Imhoff, 2013, s. 1). Bu kadim inanç biçimi, tarih boyunca farklı toplumlarda bireylerin zihinsel çerçevelerini şekillendirmiştir. Komplo teorisyenleri, bugün geline nokta internet ve sosyal medya aracılığıyla bu anlatıları çok daha geniş kitlelere ulaştırmaktadır (Akçakaya, 2023a, s. 87). Günümüz koşullarında hemen her konuya ilişkin bir komplo teorisi üretilmekte ve bireyler dünyada meydana gelen olayları anlamlandırma sürecinde bu teorilere sıklıkla başvurmaktadır (van Prooijen, 2018, s. 1-19). Söz konusu inanç eğilimleriyle beraber, bilim insanları komplo teorilerine yönelik inancı belki de tarihte hiç olmadığı kadar yoğun biçimde incelemeye başlamışlardır. Çünkü komplo inancının kutuplaşmayı beslediği, birlikte yaşama kültürüne zarar verdiği, sağlık önlemlerinin ciddiye alınmasını engellediği veya bilim karşıtlığına neden olduğu gibi onlarca farklı zararından söz edilmektedir (Brotherton, 2015, s. 36; Erdoğan, 2025, s. 29). Tüm bu zararlı etkiler bilim insanlarını, karar alıcıları ve uluslararası kuruluşları harekete geçirmekte ve komplo inancı analitik bir biçimde anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Komplo teorilerini anlamının ve bunlara yönelik inancı ortaya koymanın önemine rağmen, Türkiye’de komplo teorileri üzerine yapılan çalışmaların henüz yeni sayılabilecek bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir (Koçak ve Akçakaya, 2024, s.136). Oysa Batılı literatürde bu alandaki araştırmalar oldukça köklüdür (Hofstadter, 1964; Popper, 1945) ve uzmanlar komplo inancını halen incelemektedir. Özellikle ampirik araştırmalar aracılığı ile psikologlar, sosyologlar ve siyaset bilimcileri bu alana önemli katkılar sunmuştur (Douglas, Uscinski, Sutton, Nefes, Ang ve Deravi, 2019, s. 9-12). Bununla birlikte, hemen her konuda olduğu gibi elde edilen bulgularda birtakım genel tutarsızlıklar görülmektedir (Williams, Marques, Kerr, Hill, Ling ve Clarke, 2025, s. 554-555). Burada nicel sonuçların geçerliliği ve güvenilirliğinin, kullanılan ölçme araçlarının kalitesiyle yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir (Drinkwater, Dagnall, Denovan ve Neave, 2020, s. 2-5). Zira ölçme araçlarının yeterliliği, sonuçların tutarlılığını belirleyen unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (DeVellis, 2017, s. 49). Bu nedenle, uluslararası düzeyde farklı dillerde geliştirilen ölçeklerin hem psikometrik hem de sosyometrik açıdan çeşitli zafiyetler taşıdığı düşüncesine sahip olan bazı araştırmacılar, kullanılan ölçeklerin ölçme gücünü sınamaktadırlar (Aragón, Romero, Bolívar, Palacio ve Stojanov, 2025; Stojanov ve Halberstadt, 2019; Stojanov ve Hannawa, 2023).

Uluslararası literatürde ölçeklerin gücü sıklıkla test edilmesine rağmen (Drinkwater vd., 2020, s. 19), Türkiye’de bu konuda eleştirel çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Oysa komplo inancı ile ilgili ölçüm modellerinin her birinin kendine özgü avantajları ve dezavantajları vardır. Alan içerisinden üretilen bilgilerin sağlıklı olabilmesi için bu ölçüm modellerinin güçlü ve zayıf yanları ortaya konulmalıdır (Akçakaya, 2023b, s. 235). Öte yandan literatürde komplo inancının ölçülmesine ilişkin henüz bir konsensüsün bulunmaması (Butter ve Knight, 2018) ilgili ölçeklerin subjektif nitelikler üzerinden ölçme modelleri kurmasını da koşullandırmaktadır (Akçakaya, 2023b). Bu durum, Türkiye gibi ülkelerde komplo teorilerine yönelik inancın ne ölçüde sağlıklı biçimde ölçülebildiği sorusunu önemli hâle getirmekte ve farklı ölçeklerle üretilen ampirik verilerin kıyaslanmasını zorunlu kılmaktadır. Zira aynı coğrafyada yürütülen çalışmaların oldukça farklı sonuçlar üretmesinin altındaki gerekçe ancak bu şekilde açıklanabilir görülmektedir (Brotherton, 2015; van Prooijen, 2018, s. 81-95; Stojanov ve Halberstadt, 2019). Söz konusu alan içerisinden psikometrik ve sosyometrik çalışmaların yapılması, çalışmaların metodolojik kalitesini belirleyecek niteliktedir.

Uluslararası literatürde komplo teorilerine yönelik inancın en temelde iki biçimde ölçüldüğü görülmektedir (Brotherton, French, ve Pickering, 2013, s. 2). Bunlardan ilki, tek bir madde ya da madde grubu aracılığıyla spesifik bir komplo teorisine yönelik inancı ölçmeyi amaçlamaktadır (Douglas, vd., 2019, s. 5-6). Örneğin “11 Eylül saldırılarını ABD hükümeti gizlice düzenlemiştir” ifadesi spesifik bir komplo inancını ölçebilir. Benzer biçimde, “11 Eylül saldırısı ABD desteği olmadan gerçekleştirilemezdi (i)”, “11 Eylül saldırıları CIA’in bilgi paylaşımı sayesinde olmuştur (ii)” ya da “11 Eylül saldırıları Amerikan derin devletinin gizli planlarının bir sonucudur (iii)” gibi ifadeler de 3 maddenin toplamı-ortalaması ile bu türden inançları spesifik olarak ölçebilecek niteliktedir. Literatürde bu yaklaşıma ilişkin oldukça çeşitli örnekler bulunmaktadır (Bkz. Furnham, 2013; Goertzel, 1994; Granados Samayoa, Moore, Ruisch, Boggs, Ladanyi, ve Fazio, 2022; Shapiro, Holding, Perez, Amsel ve Rosberger, 2016). Ancak bu tür ölçümler ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Burada spesifik komplo inancı ölçümlerinin genellenebilirliğinin zayıf olduğu ve keyfi sonuçlar üretebileceği

savunulmaktadır (Brotherton vd., 2013 s. 2; Bruder, vd., 2013, s. 2). Çünkü on binlerce komplo teorisinin varlığı düşünüldüğünde, bireylerin hangilerine inandığını betimlemek genel çerçeveye ilişkin anlamlı sonuçlar üretmeyi güçleştirmektedir (Akçakaya, 2023b, s. 222). Ayrıca, bir komplo teorisine inanan bireyin diğerlerine de inandığı ve bu inanç biçiminin monolojik bir doğaya sahip olduğu varsayılrsa da (Goertzel, 1994, s. 740) bu durum her zaman zorunlu değildir. Örneğin uzaylılara ilişkin bir komplo teorisine inanmayan bir kişi, derin devlet temalı bir komplo teorisine inanabilir. Öte yandan bu ilişkilerin doğrusal bir şekilde ilerleme gibi bir zorunluluğu da söz konusu değildir (Williams, vd., 2025, 562).

Bütün bunların yanında Türkiye örneğinde, “Turgut Özal bir suikast sonucunda hayatını kaybetmiştir” şeklindeki bir komplo teorisine kimlerin inandığını saptamak tek başına anlamlı sonuçlar vermeyebilir. Çünkü yalnızca suikast teması altında Atatürk, İnönü, Özal, Ecevit ve Yazıcıoğlu gibi birçok politik figür yer almaktadır. Üstelik suikast teması, komplo teorileri içinde sadece ve sadece bir alt kategori niteliğindedir. Orman yangınları, tarımsal verimsizlik, ekonomik krizler, ilaç endüstrisi, medya, uzaylılar, masonluk, Yahudilik veya derin devlet gibi onlarca farklı temadan söz edilebilir (Akçakaya, 2023b, s. 223). Bu temaların her birinde yüzlerce komplo teorisinin bulunduğu düşünüldüğünde, kimlerin hangisine inandığını tespit etmek pratikte olanaksız hâle gelmektedir. Bu nedenle araştırmacılar, genel çerçeveyi anlamak ve komplo inancının hangi tür değişkenlerle ilişkili olduğunu saptamak için “komplo zihniyeti” ya da “genel komplo inancı” gibi daha soyut ölçümleri kullanmanın gerekliliğini vurgulamaktadır (Aragón vd., 2025; Brotherton vd., 2013 s. 2; Bruder vd., 2013, s. 2; Koçak ve Akçakaya, 2024, s. 136-137; Stojanov ve Halberstadt, 2019; Stojanov ve Hannawa, 2023, s. 692). Çünkü bu ölçümler insanların genel olarak komplo teorilerine inanmasını gerektirecek bireysel ve toplumsal özelliklere sahip olup olmadıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Genel komplo inancı veya komplo zihniyeti ölçümleri, bireylerin dünyayı algılama biçimlerini sayısallaştırarak olayları yorumlama süreçlerinde ne ölçüde komplocu bir bakış açısına sahip olduklarını tahmin etmeye çalışmaktadır (Drinkwater vd., 2020, 4). “Komplo düşüncesi” veya “komplocu dünya görüşü” gibi kavramlarla da ifade edilen bu ölçüm biçimi, bireylerin on binlerce farklı komplo teorisine inanma eğilimini öngörmeye yarayan bir tahmin çubuğudur. Türkiye’de kullanılan komplo zihniyeti ölçekleri de genel komplo inançlarını ölçerek bireylerin spesifik komplo teorilerine yönelik eğilimlerini belirlemektedir (Brotherton vd., 2013, s. 13; Bruder vd., 2013, s. 11; Koçak ve Akçakaya, 2024, s. 136-137). Ancak bu ölçeklerin hangi düzeyde tahmin gücüne sahip olduğu ve farklı türdeki komplo temalarını ne ölçüde öngörebildiği konusu hâlâ tartışmalıdır. Komplo inancı monolojik bir düşünce biçimi olarak değerlendirilse de tüm komplo teorilerine olan inancın benzer bir oranda olacağını iddia etmek güçtür. Örneğin Türkiye’de bazı bireyler seçimlerde hile yapıldığına ilişkin komplo anlatılarına inanırken (çoğunlukla muhalif eğilimdekiler), diğerleri ekonomik sorunların kaynağı olarak “dış güçleri” işaret etmektedir (iktidar yanlısı-ana akım görüşler). İki kutuplu bir Türkiye atmosferinde, görünen o ki bir komplo teorisine inanan diğerine inanmayabilir veya daha az inanabilir (Akçakaya, 2023a, 213-214). Halbuki 1994 yılında Amerikalı sosyolog Ted Goertzel (1994, s. 740) meşhur çalışmasında bir komplo teorisine inanan kişinin başka bir komplo teorisine de inanma eğilimi taşıyacağını belirtmişti.

Türkiye’deki komplo teorilerinin, iktidar yanlısı ve muhalif içerikli olmak kaydıyla iki kutba ayrılan bir yönü vardır. Bu iki farklı küme tarafından inanılan veya üretilen teoriler, komplo anlatılarının zorunlu olarak muhalif olma iddiasını (Brotherton, 2015, s. 59-60; Drinkwater vd., 2020, s. 1) tartışmalı hale getirmektedir. Öte yandan bu zıt inançları aynı anda ölçme potansiyeline sahip ölçekler, genel komplo inançlarını ölçmede daha işlevsel modeller olarak değerlendirilebilir. Bunu mutlak anlamda yapmak mümkün olmasa da bu ideale yakın ölçeklerin çok daha kullanışlı olacağı varsayılabilir. Türkiye’de bu amaca hizmet etme iddiası taşıyan, Türkçe geliştirilmiş veya Türkçeye uyarlanmış üç farklı ölçek bulunmaktadır. İlgili ölçekler, muhalif-iktidar yanlısı, makro-mikro, iç komplolar-dış komplolar veya derin devlet komplosu-uzaylı komplosu şeklinde herhangi bir ayrıma gitmeden, bütün spesifik komplo inançlarını tahmin etme iddiasındadır. Bunlardan ilki, Bruder ve arkadaşları (2013, s. 15) tarafından geliştirilen Conspiracy Mentality Questionnaire (CMQ) [*Komplo Zihniyeti Anketi*]’dir. CMQ, üç farklı dilde geliştirilerek Türkiye örnekleminde de uygulanmış ve komplo zihniyetini ölçmeyi amaçlamıştır. İkinci ölçek, Brotherton ve arkadaşlarının (2013) geliştirdiği Generic Conspiracist Beliefs Scale (GCBS) [*Genel Komplo Teorilerine İnanma Ölçeği* (GKTİÖ)] olup, 2023 yılında Türkçeye uyarlanmıştır (Tam, 2023). Üçüncü ölçek ise Koçak ve Akçakaya (2024, s. 149) tarafından geliştirilen,

Türkiye'nin yerel sosyolojik dinamiklerini dikkate alma iddiasındaki Turkish Conspiracy Mentality Scale (TCMS) [*Türkçe Komplo Zihniyeti Ölçeği* (TKZÖ)]'dir.

Türkçe ölçeklerin her biri, spesifik komplo anlatılarına yönelik inancı tahmin etme amacıyla olsa da bu tahminin ne kadar geçerli ve güvenilir biçimde gerçekleştirilebildiği henüz netlik kazanmamıştır. Bunların özellikle birbirini dışlama eğiliminde olan muhalif ve ana akım komplo teorilerini öngörme kapasiteleri hâlâ belirsizdir. Bu durum, ölçeklerin yalnızca psikometrik açıdan değil, aynı zamanda sosyo-politik bağlama duyarlılık açısından da yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Zira komplo inancının doğası, içinde üretildiği kültürel ve politik ortamdan bağımsız olarak ele alınamaz. Türkiye özelinde, politik kutuplaşmanın belirgin biçimde derinleştiği bir toplumsal iklimde, komplo anlatılarının yönü, dili ve işlevi de siyasal pozisyonlarla sıkı biçimde ilişkilidir (Erdoğan, 2025). Söz konusu durumdan hareketle, bu çalışmada, Türkçe genel komplo inancı veya komplo zihniyeti ölçeklerinin psikometrik ve sosyometrik güçleri konu edinilmektedir. Araştırmanın temel amacı, ilgili ölçeklerin hem ölçme güvenirliği hem de komplo inancının muhalif ve ana akım varyantlarını yordama düzeyi bakımından performanslarını karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Böylece, Türkiye'de giderek çeşitlenen komplo anlatılarının ampirik düzeyde nasıl yakalanabildiği ve mevcut ölçeklerin bu çeşitliliğe hangi ölçüde duyarlı olduğu sorgulanmaktadır.

1. Yöntem

Araştırma, temel hedeften yola çıkılarak korelasyonel araştırma modeli ile tasarlanmıştır. Bu model iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar için yapılandırılmış bir araştırma deseni olarak tanımlanır (Curtis, Comiskey, ve Dempsey 2016). Çalışmada komplo inancını ölçme iddiasındaki ölçeklerin başka değişkenlerle (ana akım ve muhalif nitelikteki spesifik komplo iddiaları ile) olan ilişkisi soruşturulduğu için korelasyonel modelin araştırma için kullanışlı olduğu söylenebilir. Araştırmanın amacı çerçevesinde en temelde şu soruların cevapları aranmıştır:

- 1- CMQ, GKTİÖ ve TKZÖ temel geçerlik ve güvenirlik kriterlerini ne ölçüde karşılamaktadır?
- 2- CMQ, GKTİÖ ve TKZÖ “muhalif ve ana akım komplo inançlarını” hem spesifik olarak hem de genel olarak yordama eğilimi ne düzeydedir?

1.1. Ölçme Araçları

Araştırma sorularına cevap verebilmek için 4 farklı ölçme aracı kullanılmıştır. Ölçme araçlarından üçü (CMQ, GKTİÖ ve TKZÖ) genel komplo inançlarını-komplo zihniyetini ölçmek için dördüncüsü muhalif ve ana akım komplo inançlarını ölçmek için soru formuna eklenmiştir. Ölçme araçlarına ilişkin detaylı bilgiler şu şekildedir:

1.1.1. Conspiracy Mentality Questionnaire (CMQ)

CMQ, Bruder ve arkadaşları (2013, s. 15) tarafından geliştirilen 5 maddelik tek boyutlu bir Komplo Zihniyeti Anketidir (Örnek ifade: Dünyada halka hiçbir şekilde haber verilmeden gerçekleşen çok fazla sayıda önemli olaylar olmaktadır). 0 ile 100 arasında puanlanan ölçek, geliştirilme aşamasında Türkçe, İngilizce ve Almanca formlarıyla beraber oluşturulmuştur. Ölçek daha sonra Türkiye'de İngilizce ismi kullanılarak çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır (Bkz. Akçakaya, 2023a, s. 112-115; Başerdem ve Doğulu, 2019; Erdoğan, Uyan-Semerci, Eyolcu-Kafalı, ve Çaytaş, 2022; Koçak ve Akçakaya, 2024, s. 138). Ölçek kısa olması dolayısıyla, şimdiye kadar Türkçede en fazla kullanılan ölçme aracı olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmada, ölçeğin orijinal Türkçe formu kullanılmıştır.

1.1.2. Generic Conspiracist Beliefs Scale (GCBS [GKTİÖ])

GCBS Brotherton ve arkadaşları (2013, s. 7) tarafından geliştirilen ve orijinal olarak 5'li likertten oluşan 15 maddelik 5 boyutlu bir genel komplo inançları ölçeğidir. (Brotherton vd., 2013). Orijinal ölçekte faktörler, *Hükümet Suistimalleri* (i), *Dünya Dışı Varlıklar* (ii), *Küresel Komplolar* (iii), *Kişisel Refah* (iv) ve *Bilginin Kontrolü* (v) şeklindedir. Daha sonra ölçeğin 15 maddelik orijinal yapısı dikkate alınmadan Tam (2023) tarafından madde havuzu üzerinden Türkçeleştirme yapılmıştır. 55 maddelik bir ifade setine, 6 madde de kendisi ekleyen Tam, nihai olarak 4 boyuttan oluşan 19 maddelik bir ölçme aracına ulaşmıştır (Örnek İfade: Gizli bir grubun üyeleri, gruplarını bir gün küresel kontrol noktasına getirmek için devletlere ve güçlü kuruluşlara sızmıştır). Tam (2023), elde ettiği boyutları *Gizli Güç* (i),

Dünya Dışı Varlıklar (ii), *Hükümet Suistimalleri* (iii) ve *Yaygın Komplolar* (iv) olarak isimlendirmiştir. Tam (2023) tarafından Genel Komplo Teorilerine İnanma Ölçeği (GKTİÖ) olarak isimlendirilen ölçek, bu çalışmada 19 maddelik versiyonu ile değiştirilmeden kullanılmıştır.

1.1.3.Turkish Conspiracy Mentality Scale (TCMS)[TKZÖ])

Koçak ve Akçakaya (2024, s. 149) tarafından Türkçe olarak geliştirilen orijinal ölçek, 5'li Likert tipinde 19 maddeden ve 4 boyuttan oluşan bir Komplo Zihniyeti Ölçeği'dir (Örnek İfade: "Derin devlet, bildiklerini konuşmaması için pek çok kişinin hayatına son vermiştir"). Ölçek, Brotherton'ın (2013, s. 4-6) *Generic Conspiracist Beliefs Scale* (GCBS) maddelerinin yanı sıra Türkiye'deki yaygın komplo teorilerini de dikkate alarak oluşturulmuştur. Koçak ve Akçakaya (2024, s. 136), GCBS ve CMQ'nun Türkiye'nin yerel dinamiklerini yeterince yansıtmadığı gerekçesiyle, popüler komplo teorisyenlerinin kitaplarındaki iddiaları söylem analizine tabi tutmuş, ardından bu bulgularla bir madde havuzu oluşturarak ölçeği geliştirmiştir. Ölçeğin nihai formunda, Türkiye'de yaygın olan *Derin Devlet* (i), *Cinsellik* (ii), *Dış Güçler* (iii) ve *Sağlık* (iv) boyutları temsil edilmiştir.

1.1.4.Muhalif ve Ana Akım Komplo Teorileri Formu

İlgili form bu çalışma için geliştirilmiş ve toplamda 10 farklı spesifik komplo teorisi formun içerisine dahil edilmiştir. Bu komplo teorilerinden 5'i "muhalif" aktörlerin inanma eğiliminde olduğu 5'i de "iktidar yanlısı/ana akım görüşü" destekleyen aktörlerin inanma eğiliminde olduğu ifadeleri içermektedir. Komplo teorilerinin muhalif ana akım varyantları daha önceki çalışmaların bulgularından faydalanılarak oluşturulmuştur (Nefes, 2017, 2018; Sağlam, 2025). Veriler toplandıktan sonra ifadelerin tamamının ortalamasını alabilmek ve faktörleştirmek için geçerlik ve güvenilirlik testleri yapılmıştır. Yapı geçerliğini anlamak adına varimax rotasyonu ile yapılan temel bileşenler analizi sonucunda, Faktörlerin beklendiği gibi 5'şer madde ile ikiye ayrıldığı görülmüştür ($\Sigma\lambda=51.70$). Burada birinci faktör Ana Akım Komplo Teorileri ($\lambda=33.69$), ikinci faktör de Muhalif Komplo Teorileri ($\lambda=18.01$) olarak adlandırılmıştır. Ölçme aracının güvenilirliğini görmek adına iç tutarlık katsayısı olan Cronbach Alpha değerine bakılmış ve Ana Akım Komplo Teorileri için $\alpha=.776$ Muhalif Komplo Teorileri için de $\alpha=.713$ değeri bulunmuştur. Bu rakamlar ölçme aracının yapısal açıdan geçerli, iç tutarlık katsayısı bakımından da güvenilir olduğunu göstermiştir (DeVellis, 2017, s. 52). Tablo 1'de Muhalif ve Ana Akım Komplo Teorileri Formu'nun ifadeleri, tanımlayıcı istatistikleri ve faktör yükleri (Λ) gösterilmiştir.

1.2.Katılımcılar ve İşlem

Katılımcılar, Selçuk Üniversitesi'nde melez bir örnekleme biçimi ile çalışmaya dahil edilmiştir. Melez örnekleme birden fazla örneklem çeşidinin aynı çalışmada kullanılması olarak ifade edilmektedir. Özellikle her örnekleme biçiminin kendi içerisinde dezavantajları olduğu düşünüldüğünde, bir örneklemenin dezavantajını gidermek adına diğer örnekleme tekniklerinin avantajlarından yararlanılabilir (Teddle ve Yu, 2007, s. 96-97). Bu çalışmada da kolayda örnekleme ile maksimum çeşitlilik örnekleme birleştirilmiştir. Kolayda örnekleme özellikle finansman imkanı olmayan araştırmalarda araştırmacı için katılımcıların en rahat işe alınmasına imkân sağlayan örnekleme biçimi iken, bu rahatlık evrenin genel niteliğinin gözden kaçırılabilmesine sebep olabilmektedir (Andrade, 2021, s. 87). Bu dezavantajın üstesinden gelmek için çalışmada olabildiğince farklı tipolojilerin araştırmaya dahil edilmesini öngören (Friday ve Leah, 2024, s. 95) maksimum çeşitlilik örneklemesinin imkanlarından da yararlanılmıştır. Böylece Selçuk Üniversitesindeki farklı fakültelerden mümkün ölçüde öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. Bu örnekleme yaklaşımı, istatistiksel genelleme yapmaktan ziyade farklı sosyal kesimlerin görüşlerini karşılaştırmalı olarak analiz etmeye olanak tanımayı hedeflemektedir. Bununla beraber, örneklem hacmi yaklaşık 70.000 kişi (güncel sayısına ulaşamamıştır) olan Selçuk Üniversitesi popülasyonu düşünüldüğünde %95 güven aralığı %3.4 hata payı üzerinden gereken sayı olan 822 kişi aşılmıştır (Taherdoost, 2017, s. 237). Nihai olarak çalışmada toplamda 856 kişi ile yüz yüze veriler toplanmıştır. Fakat tüm bunlara rağmen araştırma örnekleminin evrene ve diğer üniversite öğrencilerine genellenme iradesi zayıftır. Ancak bu araştırma özelinde popülasyonun oransal görüşlerinden daha ziyade, fenomenler arası doğrusal ilişkiler dikkate alındığı için bu durum çok kritik bir mesele olarak görülmemiştir.

1.3.Veriler ve İstatistiksel Prosedür

Çalışmada yapılacak testlere karar verebilmek için öncelikle verilerin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. Tamamı sürekli değişkenlerden oluşan araştırma değişkenlerinin

çarpıklık ve basıklık değerlerinin CMQ haricinde bütün ölçekler ± 1.5 aralığında olduğu görülmüştür. CMQ için çarpıklık [Skewness] -1,355; basıklık [Kurtosis] 3,794 bulunmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerinin tam olarak kaç olması gerektiği konusunda hâkim bir uzlaşma olmasa da ± 1.5 değerleri pek çok otorite tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarda basıklık değeri için $\pm 5/7$ eşliğine kadar tolerans gösterilmektedir (West, Finch ve Curran, 1995, s. 56-75). Bu esnek varsayımdan hareketle diğer değişkenlerde olduğu gibi CMQ'nun da normal dağıldığı, parametrik testler için uygun olduğu söylenebilir. Buradan hareketle veriler, parametrik testler kullanılarak SPSS 26 paket programı ile analiz edilmiştir.

Çalışmanın saha araştırması 11.11.2025-20.11.2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışma TÜBİTAK 1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı kapsamında desteklenen Türkiye'de Komplo İnancını Artıran ve Azaltan Koşullar: Sosyal Medya Kullanım Biçimleri, Toplumsal Şartlar ve Kişilik Özellikler Üzerine Bir Araştırma başlıklı projenin verilerinden üretilmiştir (Proje No: 324K316). Araştırma için iki farklı etik kurul izni alınmıştır. Bu anlamda Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu'ndan projenin geneli için 06.02.2025 tarihinde (Karar No: 2025/008) ve bu çalışma için 06.11.2025 (Karar No: Karar No: 2025/101) tarihlerinde kurul onayı alınmıştır. Çalışma kapsamında literatür teyidi, yazım, noktalama ve anlatım bozukluklarına ilişkin düzenlemeler ile istatistiksel testlerin kontrolü yapay zekâ destekli olarak gerçekleştirilmiştir. Yapay zekâ kullanımı, Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber²'de yer alan kriterler doğrultusunda yürütülmüştür.

2.Bulgular

2.1.Ölçme Araçlarına Dair Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada kullanılan dört farklı ölçme aracının üçü daha önceki çalışmalarda geliştirilmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmanın temel sorunsalının merkezinde olan muhalif ve ana akım nitelikli spesifik komplo teorilerinin madde bazında tanımlayıcı istatistikleri ile faktör yapısının ayrıca ele alınması gerekmektedir. Zira sonraki analizlerin daha net biçimde anlaşılabilmesi için özgün olarak oluşturulan ölçme formuna ilişkin bilgilerin öncelikle ortaya konulması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Tablo 1, muhalif ve ana akım komplo teorilerine ilişkin maddeleri, faktör yapısını ve tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir.

Tablo 1. Muhalif ve ana akım komplo teorilerine ilişkin faktör yapısı, maddelerin faktör yükü ve maddelere ait tanımlayıcı istatistikler

	Ana Akım K.T. (A)	Muhalif K.T. (A)	$\bar{x}$	ss
Türk ekonomisini çökertmek için karanlık planlar yürütülmektedir.	,794		3,418	1,1381
Türkleri İslam'dan uzaklaştırmak için gizli projeler yürütülmektedir.	,733		3,020	1,2162
İlaçlar ve tohumlarla Türkiye'nin tarım kapasitesini yok etmeye çalışan küresel şirketler vardır.	,709		3,353	1,0859
Donald Trump'ı ABD'nin başına Amerikan derin devleti getirmiştir.	,680		3,155	1,0578
Türkiye'de insanların hayatını karartan ve cadılık eğitimi veren şeytani şebekeler vardır.	,665		2,858	1,2819
TOGG markalı araçlar Türkiye'de üretilmemekte yurt dışından gelmektedir.	,770		2,363	1,0971
Türkiye'de hile yapılmasa seçim sonuçları tamamen farklı olur.	,744		3,252	1,2802
Türkiye'nin uzaya uydur gönderdiğine veya yerli teknoloji hamleleri yaptığına dair söylemlerin tamamı yalandır.	,698		2,335	1,0452
Göçmenler, Türkiye'nin demografik yapısını bozmak için ülkemize yerleştirilmişlerdir.	,587		3,387	1,2065
Türkiye'de bilim insanlarının tamamı, toplumsal gerçekliği gizlemektedirler.	,499		2,788	1,0311

² Rehber için bkz. [YÖK](#)

Tablo 1 incelendiğinde, ilk olarak muhalif ($\lambda=18,01$; $\alpha=.713$) ve ana akım komplo teorilerine ($\lambda=33.69$; $\alpha=.776$) ilişkin faktör yapısı dikkat çekmektedir ($\Sigma\lambda=51.70$). Bu yapı, Türkiye’deki komplo teorilerinin muhalif ve ana akım olmak üzere iki farklı karakteristiğe sahip olduğunu göstermektedir. Faktör yapısının bu denli net çıkması, ilgili faktörler altında yer alan maddelerin toplamaları veya ortalamaları üzerinden analizler yapılabileceğine işaret etmektedir (McNeish ve Wolf, 2020, s. 2296). Diğer yandan, açıklanan toplam varyansın ana akım komplo teorileri faktöründe daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, ana akım komplo teorilerinin daha belirgin bir karakteristiğe sahip olduğunu ve bireylerin bu konudaki inanç eğilimlerinin ister pozitif ister negatif yönlü olsun daha kararlı biçimde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1’de yer alan tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında, ana akım komplo inançları arasında en fazla kabul gören spesifik iddianın “Türk ekonomisini çökertmek için karanlık planlar yürütülmektedir” ($\Lambda=.794$; $\bar{x}=3.4$; $ss=1,1$) ifadesi olduğu görülmektedir. Bu bulgu, son dönemde ülke gündeminde merkezi bir yer tutan ekonomik kriz olgusunun, belirgin bir biçimde komplo anlatıları üzerinden anlamlandırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Diğer yandan, “Türkleri İslam’dan uzaklaştırmak için gizli projeler yürütülmektedir” ($\Lambda=.733$), “İlaçlar ve tohumlarla Türkiye’nin tarım kapasitesini yok etmeye çalışan küresel şirketler vardır” ($\Lambda=.709$), “Donald Trump’ı ABD’nin başına Amerikan derin devleti getirmiştir” ($\Lambda=.680$) ile “Türkiye’de insanların hayatını karartan ve cadılık eğitimi veren şeytani şebekeler vardır” ($\Lambda=.665$) ifadeleri, ana akım görüş içinde kabul edilebilecek ve siyasal İslamcı bir ton taşıyan komplo anlatılarıdır. Söz konusu tondaki anlatıların özellikle AK Partili ve YRP’li kısmen de MHP’li yönetici elitler tarafından dile getirilme eğiliminde olduğu bilinmektedir (Nefes ve Aksoy, 2024, s. 9-10; Oğuz, 2024, s. 859-860). Ana akım komplo teorileri içerisinde en az kabul gören ifadenin “Türkiye’de insanların hayatını karartan ve cadılık eğitimi veren şeytani şebekeler vardır” ($\bar{x}=2.8$; $ss=1.2$) olması, ana akım iddiaların büyük ölçüde politik nitelik taşıdığını; paranormal içerikli iddiaların ise diğerlerine kıyasla daha düşük düzeyde kabul gördüğünü ortaya koymaktadır.

Muhalif komplo anlatılarına inanma eğilimine bakıldığında ise en fazla kabul gören ifadenin “Göçmenler, Türkiye’nin demografik yapısını bozmak için ülkemize yerleştirilmişlerdir” ($\Lambda=.587$; $\bar{x}=3,387$; $ss=1,2065$) olduğu anlaşılmaktadır. Seküler yönleri daha baskın, milliyetçi ve/veya ulusalcı bir muhalif anlayıştan beslendiği düşünülen bu inanç biçiminin, özellikle gençler arasında yaygın olduğu varsayılan Zafer Partisi, CHP ve diğer milliyetçi partilere yönelik ilgiden beslenmesi mümkündür (Nefes ve Aksoy, 2024, s. 7-9; Özoflu, Yiğit Uyar, Altıntop ve Uyar, 2025, s. 22). Öte yandan, muhalif nitelikli komplo iddiaları içerisinde “Türkiye’nin uzaya uydu gönderdiğine veya yerli teknoloji hamleleri yaptığına dair söylemlerin tamamı yalandır” ($\Lambda=.698$; $\bar{x}=2,335$; $ss=1,0452$) ifadesinin en az onaylanan iddia olduğu görülmektedir. Bununla birlikte “TOGG markalı araçlar Türkiye’de üretilmemekte, yurt dışından gelmektedir” ($\Lambda=.770$; $\bar{x}=2,363$; $ss=1,0971$) ifadesine de neredeyse aynı düzeyde inanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, bilim, teknoloji ve uzayla ilişkili komplo iddialarına daha temkinli yaklaşıldığını (Akçakaya, 2023b, s. 234); ancak faktörleşme sonuçlarından da anlaşılabileceği üzere bu iddiaların yine de muhalif eksenli bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Genel olarak muhalif ve ana akım spesifik komplo teorilerine ortalama düzeyde inanma eğilimi dikkate alındığında, araştırma popülasyonunun temel özellikleri daha anlaşılır hâle gelmektedir. Tablo 2 hem muhalif hem de ana akım komplo teorilerine yönelik inanç düzeylerinin ortalamalarını göstermektedir. Ayrıca genel komplo zihniyetini ölçen diğer ölçeklere ait genel ve alt boyut puanlarının ortalamaları da tabloda okunmaktadır.

Tablo 2. Ölçek ortalamalarına ait tanımlayıcı istatistikler

Ölçekler	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss
Spesifik Muhalif	1,00	5,00	2,8248	,77484
Spesifik Ana Akım	1,00	5,00	3,1608	,84176
CMQ	,00	100,00	69,0158	17,93348
TKZÖ	1,00	5,00	3,4850	,61752
Cinsellik	1,00	5,00	3,3712	,84058
Derin Devlet	1,00	5,00	3,5771	,76613
Sağlık	1,00	5,00	3,3512	,83092
Dış Güçler	1,00	5,00	3,6745	,74468
GKTİÖ	1,22	5,00	2,8632	,58425
Gizli Güç	1,00	5,00	3,4906	,76052
Yaygın Komplolar	1,00	5,00	1,7373	,70018
Dünya Dışı	1,00	5,00	2,4751	,99306
Hükümet Suistimalleri	1,00	5,00	3,3013	,84433

Tablo 2’de yer alan bulgular, katılımcıların komplo teorilerine yönelik inanç eğilimlerini ortaya koymaktadır. Spesifik komplo teorileri bağlamında, ana akım iddialara ($\bar{x}=3.16$) yönelik inanç düzeyinin, muhalif iddialara ($\bar{x}=2.82$) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, en azından araştırmanın yapıldığı yerdeki üniversite öğrencileri bağlamında ana akım söylemlerin daha fazla kabul gördüğüne işaret etmektedir. Genel komplo inançları ya da komplo zihniyeti ölçümlerinde ise TKZÖ ($\bar{x}=3.49$) ve CMQ ($\bar{x}=69.02$) puanlarının, GKTİÖ’ye kıyasla nispeten daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. CMQ’nun 100 puanlık bir derecelendirme üzerinden ölçüm yaptığı dikkate alınırsa bunun TKZÖ ile neredeyse aynı skor ortalamasına sahip olduğu görülecektir. Zira ölçek skoru, $CMQ \div 20$ şeklindeki bir formülasyonla TKZÖ gibi 5’li likert tipine çevrilirse 3.45 skor ortalamasına sahip olmaktadır. $CMQ=3.45$ puanı ile $TKZÖ=3.49$ puanı arasında ciddi bir benzerliğin olması, genel popülasyonun inançlarının kararlı bir şekilde ölçüldüğünün ciddi bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

TKZÖ’nün alt boyutları incelendiğinde, en yüksek ortalamanın *Dış Güçler* ($\bar{x}=3.67$) boyutunda, en düşük ortalamanın ise *Sağlık* ($\bar{x}=3.35$) boyutunda olduğu görülmektedir. TKZÖ alt boyutları arasında radikal farklar bulunmamakla birlikte, bu bulgu Türkiye bağlamında dış güç anlatısının daha güçlü bir inanç zemini bulduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, GKTİÖ genel puanı ($\bar{x}=2.86$) görece orta düzeyde kalırken, alt boyutlar arasında belirgin farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu kapsamda, *Yaygın Komplolar* boyutuna ait ortalama puan ($\bar{x}=1.74$) oldukça düşükken, *Gizli Güç* ($\bar{x}=3.49$) ve *Hükümet Suistimleri* ($\bar{x}=3.30$) boyutlarındaki puanların nispeten daha yüksek olduğu görülmektedir. GKTİÖ’nün alt boyutlarına ilişkin bu dağılım, katılımcıların özellikle devlet ve güç odaklarına yönelik siyasal nitelikli komplo iddialarına inanmaya daha yatkın olduklarını göstermektedir. Nitekim benzer bulgunun TKZÖ ölçeğinde de “Dış Güçler” kategorisinde olduğu gözlemlenmiştir.

2.2.Ölçeklere İlişkin Geçerlik-Güvenilirlik Göstergeleri

Ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, üniversite öğrencilerinin komplo teorilerine inanma eğilimlerine dair genel bir çerçeve sunsa da araştırmanın soruları henüz yanıtlanmamış değildir. Bu bağlamda, ilk araştırma sorusunu yanıtlayabilmek için ölçeklerde temel geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Tablo 3, genel komplo inançlarını ölçen üç farklı ölçeğe ait temel bileşenler analizi (TBA) sonuçlarını özet bir biçimde göstermektedir. Bu analiz ölçeklerin yapı geçerliğine ilişkin önemli kanıtlar sunmaktadır

Tablo 3. Ölçeklerin TBA sonuçları ve güvenilirlik katsayıları

Ölçekler ve Alt Boyutları	α	$\Sigma\lambda$	λ	$\lambda_{\min}$	$\lambda_{\max}$
TKZÖ	0.899	%61.84		0.408	0.917
<i>Cinsellik</i>	0.866		%8.26	0.408	0.739
<i>Derin Devlet</i>	0.830		%35.97	0.739	0.808
<i>Sağlık</i>	0.798		%12	0.473	0.780
<i>Dış Güçler</i>	0.736		%5.60	0.482	0.800
GKTİÖ	0.856	%61.26		0.511	0.898
<i>Gizli Güç</i>	0.840		%9.32	0.586	0.852
<i>Yaygın Komplolar</i>	0.656		%6.38	0.511	0.832
<i>Dünya Dışı Varlıklar</i>	0.917		%30.39	0.739	0.898
<i>Hükümet Suistimleri</i>	0.891		%15.15	0.718	0.832
CMQ	0.890	%66.55		0.863	0.682

Tablo 3’te ölçekler ve alt boyutları için açıklanan toplam varyans ($\Sigma\lambda$), alt boyutların özdeğerleri (λ) ve promax rotasyonu ile yapılan TBA’da (.350’in altı baskılandıktan sonra) faktör yüklerinin minimum ($\lambda_{\min}$) ve maksimum ($\lambda_{\max}$) değerlerinin bilgisi yer almaktadır. Bununla beraber Tablo 3’te güvenilirlikler için ölçeklerin ve alt boyutlarının iç tutarlık katsayılarına (Cronbach Alpha- α) ilişkin değerler vardır. Tablo 3’te gösterilen psikometrik verilere göre, üç komplo teorisi ölçeğinin de genel olarak kabul edilebilir geçerlik ve güvenilirlik düzeylerine sahip olduğu görülmektedir. Ölçeklerin iç tutarlılık güvenilirliği, Cronbach Alpha (α) katsayısı ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, TKZÖ ($\alpha=.899$) ve CMQ ($\alpha=.890$) ölçeklerinin $\alpha>.700$ eşik değerini fazlasıyla aşarak mükemmel, GKTİÖ’nün ($\alpha=.856$) ise iyi düzeyde güvenilir olduğunu savunan hâkim bir literatür vardır (Cho ve Kim, 2015, s. 217-218). Ancak, alt boyutlar bazında incelendiğinde, GKTİÖ’nün Yaygın Komplolar alt boyutunun $\alpha=.656$ ile sınırda bir güvenilirliğe sahip olduğu, bunun altındaki diğer tüm alt boyutların ise .700’ün

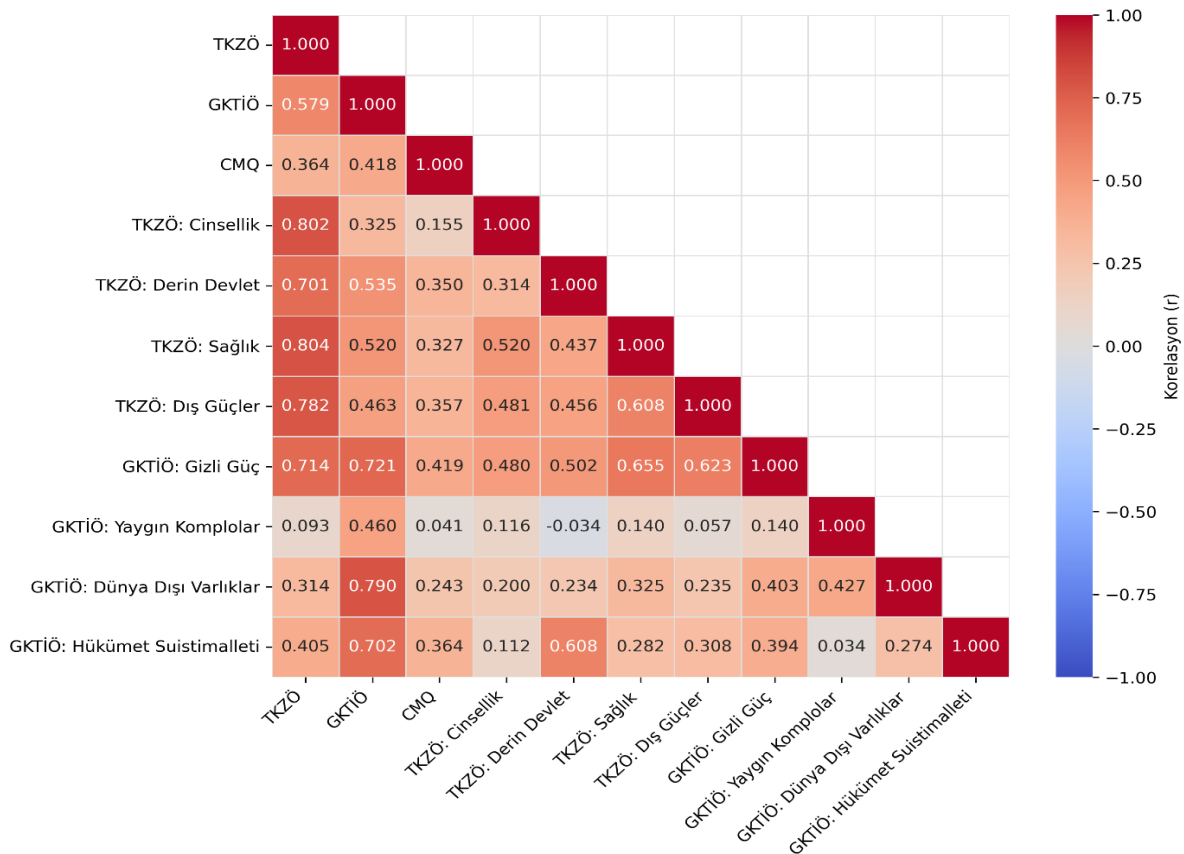
üzerinde kabul edilebilir ve iyi düzeyde güvenilirlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu durum GKTİÖ'nün alt boyutlarının özellikle güvenilirlik açısından yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Yapı geçerliğine ilişkin TBA sonuçları, her bir ölçeğin toplam varyansın önemli bir kısmını açıkladığını ortaya koymaktadır. TKZÖ %61.84, GKTİÖ %61.26 ve CMQ ise %66.55'lik toplam varyans açıklama oranına ($\Sigma\lambda$) ulaşmıştır. Bu değerler, genellikle sosyal bilimlerde yeterli kabul edilen %40-60 eşik aralığının üzerinde olup, ölçeklerin temel yapılarının tatmin edici düzeyde ortaya konduğuna işaret etmektedir. Analizde belirtilen minimum ($\lambda_{\min}$) ve maksimum ($\lambda_{\max}$) faktör yükleri ise tüm maddelerin ilgili oldukları temel bileşenle yeterli düzeyde ($> .40$) ilişkili olduğunu ve özellikle .70'in üzerindeki yüksek yük değerlerinin güçlü bir yapısal ilişkiyi gösterdiğini kanıtlamaktadır (Tabachnick, Fidell, ve Ullman, 2007). Ayrıca TBA sonuçlarında oluşan faktör yapıları değerlendirildiğinde kararsız yükleme yapan maddenin olmadığı, her bir maddenin kendi faktörüne belirgin bir aidiyetinin olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3'teki sonuçlar total varyansı açıklama kabiliyeti bakımından en üstün ölçeğin CMQ olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeğin 5 maddelik bir versiyonla bu kadar yüksek (0.890) bir güvenilirlik katsayısına ulaşması da ölçeğin psikometrik gücüne işaret etmektedir. Zira madde sayısının düşük olması güvenilirliği negatif yönlü etkileyen bir unsur olarak bilinmektedir (DeVellis, 2017, 51-52). Öte yandan GKTİÖ'nün güvenilirlik bakımından alt boyutlarında birtakım zafiyetlerin olduğu görülmekle beraber, açıklanan varyans ve maddelerin faktör yükleri bakımından sorunlu olmadığı anlaşılmaktadır. TKZÖ ise ölçeğin genel güvenilirliği açısından en yüksek performansı sağlayan ölçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber TKZÖ'nün madde yükleri ve açıklanan toplam varyans bakımından bir problemi olmasa da CMQ'nun toplam varyansına ulaşamadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3'teki göstergeler üç ölçeğin de iç tutarlık katsayısı ve yapı geçerliğine ilişkin verileri sunmuş olsa da bu ölçeklerin kendi arasındaki korelasyonuna da bakmakta fayda vardır. Zira ölçeklerin kendi arasındaki ilişki kriter geçerliğini gösteren bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır (DeVellis, 2017, s. 93). Şekil 1, ölçeklerin ve alt boyutlarının kendi arasındaki korelasyonunu göstermektedir. Tablodaki ölçeklerden, herhangi birisinin bir diğeri ile olan korelasyonu o ölçeğin ölçüt geçerliğine kanıt olarak yorumlanabilir ve genel olarak korelasyon katsayısı yüksek olan ölçeklerin yüksek ölçü geçerliğine sahip olduğu ifade edilebilir.

Şekil 1. Kriter geçerliği göstergeleri

Şekil 1'e bakıldığında TKZÖ'nün kriter geçerliği göstergeleri oldukça güçlüdür. TKZÖ ortalaması ile alt boyutları arasındaki yüksek korelasyonlar (Cinsellik $r=.802$, Derin Devlet $r=.701$, Sağlık $r=.804$, Dış Güçler $r=.782$), ölçeğin tutarlı bir yapıyı ölçtüğünü ve alt boyutların genel yapıyı iyi temsil ettiğini göstermektedir. Ayrıca, TKZÖ'nün diğer ölçekler ve GKTİÖ'nün alt boyutları ile orta-yüksek düzeyde pozitif korelasyonları içermektedir. Fakat TKZÖ ve GKTİÖ'nün alt boyutu olan Yaygın Komplolar faktörünün korelasyonunun düşük olması dikkat çekmektedir. Burada Yaygın Komplolar faktörünün CMQ ile de düşük bir korelasyon sergilemesi, ölçüm modelindeki zafiyetin bu faktörden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Burada monolojik inanç bulgusunun desteklenmediği anlaşılmaktadır. Nitekim benzer bir bulgu iç tutarlık katsayılarında da görülmüştü ve bu faktörün güvenilirliği diğerlerine nispetle düşük çıkmıştı.

CMQ incelendiğinde bu ölçeğin diğer komplo inancı ölçekleriyle tutarlı ancak TKZÖ'ye nispetle daha ılımlı ilişkiler sergilediği görülmektedir. TKZÖ ile $r=.364$, GKTİÖ ile $r=.418$ gibi orta düzeyde pozitif korelasyonlar, CMQ'nun komplocu düşünme eğilimini ılımlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim alt boyutlarla olan ilişkiler de genellikle benzer olarak orta düzeydedir (Örneğin, Gizli Güç $r=.419$, Dış Güçler $r=.357$). Bu bulgular, CMQ'nun komplo inancının çok daha genel bir boyutunu ölçtüğünü, bu nedenle daha spesifik komplo temalarına odaklanan ölçeklerle korelasyonunun düşük çıktığını göstermektedir.

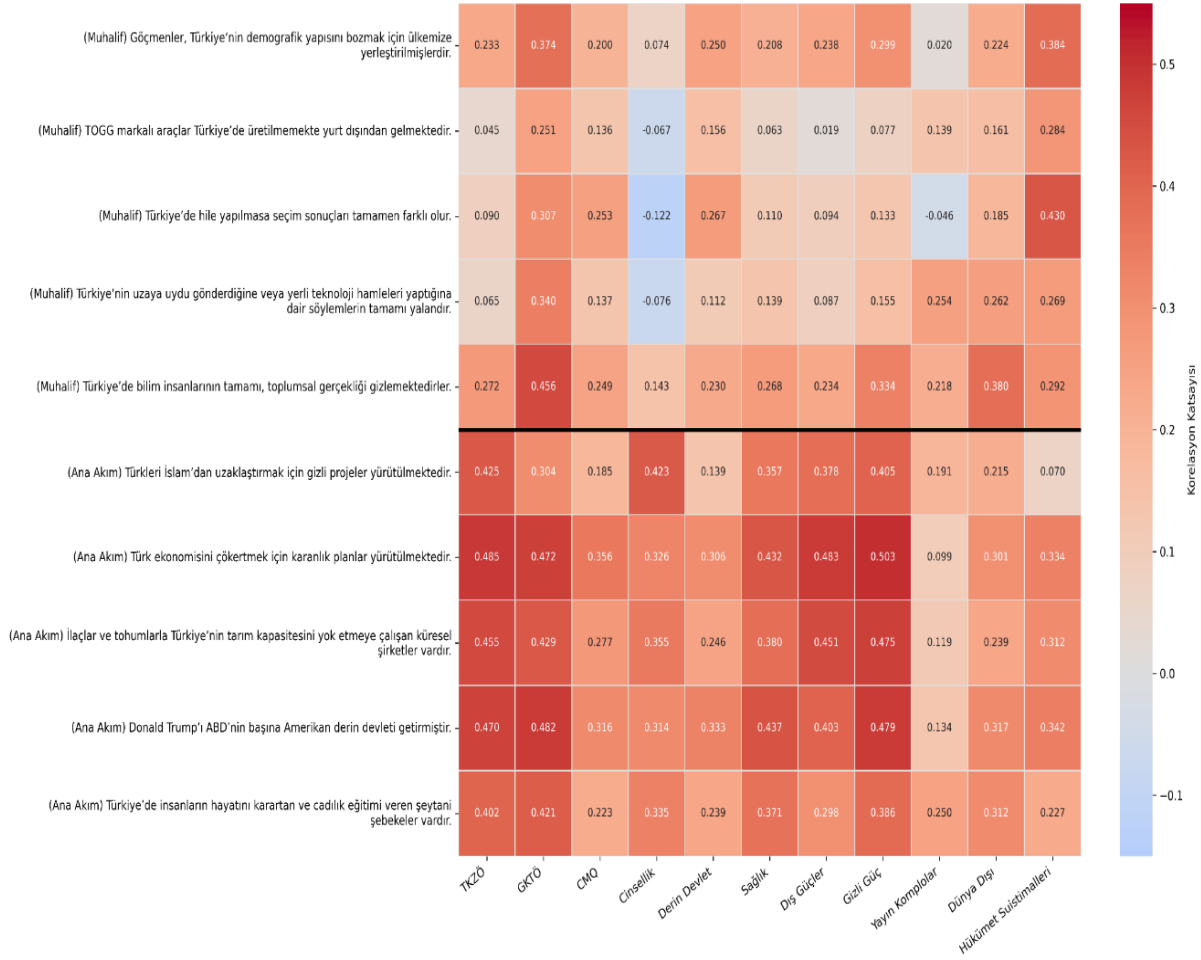
GKTİÖ ise ilginç bir iç yapı sergilemektedir. Ölçeğin bazı alt boyutları arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre Gizli Güç ve Hükümet Suistimali alt boyutları hem genel GKTİÖ puanıyla ($r=.721$ ve $r=.702$) hem de TKZÖ ile güçlü ilişkiler gösterirken, yukarıda zikredildiği gibi Yaygın Komplolar alt boyutu diğer tüm değişkenlerle ya çok zayıf ya da anlamsız ilişkilere sahiptir. Hatta TKZÖ'nün alt boyutu olan Derin devlet ve Yaygın Komplolar arasındaki ilişki anlamlı olmasa da negatif yönlüdür. Bu durum komplo zihniyeti ölçümlerinin altında yatan sosyometrik varsayımlar bakımından ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçakaya, 2023b, s. 235). Bununla beraber Dünya Dışı Varlıklar alt boyutunun GKTİÖ ortalama puanıyla çok yüksek korelasyonu ($.790$), bu alt boyutun ölçeğin merkezinde yer aldığını göstermektedir. Bu dağılım, GKTİÖ'nün tek tip bir yapıdan ziyade, birbiriyle farklı derecelerde ilişkili alt bileşenlerden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

GKTİÖ'nün paranormal nitelikli komplo inançlarına ağırlık vermesi, diğerlerinin ise buna ağırlık vermemesi düşük ilişkinin temel sebebi gibi görünmektedir. Nihai olarak Şekil 1'deki ısı haritası yoğunluğundan anlaşılabileceği üzere genel çerçeve açısından en yüksek kriter geçerliğini, TKZÖ yansıtmaktadır. Bunu takiben GKTİÖ gelse de bu ölçeğin alt boyutu olan Yaygın Komplolar faktörü kriter geçerliği açısından sorunlu bir faktör olarak görülmektedir. CMQ ise daha ılımlı korelasyonlar sağlamak kaydıyla, alt boyutu olmadığı için büyük bir problemi içermemektedir. Bu durumda GKTİÖ'nün sorunlu faktörü düzeltildiği takdirde TKZÖ'den bile daha yüksek kriter geçerliği sağlama potansiyeline sahip olduğu ifade edilebilir.

2.3. Ölçeklerin Muhalif ve Ana Akım Komplo İnançlarını Ölçme Yetkinlikleri

Araştırmanın ikinci sorusu, CMQ, GKTİÖ ve TKZÖ ölçeklerinin “muhalif ve ana akım komplo inançlarını” yordama düzeyiyle ilgilidir. Ölçeklerin spesifik komplo teorilerini yordama gücü, bir yandan kriter geçerliği açısından ek bir kanıt sunarken, diğer yandan genel komplo teorilerine yönelik inancı ölçen ölçeklerin, spesifik komplo teorilerine olan inancı ne ölçüde tahmin edebildiğine ilişkin bir tahmin geçerliği göstergesi sağlamaktadır. Bu durum, söz konusu ölçeklerin geliştirilme amaçlarını ne ölçüde karşıladığını ortaya koyan önemli bir değerlendirme ölçütünün açığa çıkarılmasına da imkân tanımaktadır. Şekil 2 muhalif ve ana akım nitelikli spesifik komplo teorilerinin, genel komplo inançlarını veya komplo zihniyetini ölçen ölçeklerle ne düzeyde korelasyon ilişkisi sergilediğini göstermektedir. Isı haritası aracılığıyla görselleştirilen korelasyon katsayıları, her bir ölçeğin ve alt boyutunun, belirlenen 10 farklı spesifik komplo teorisi ile ilişkisini ortaya koyacak niteliktedir.

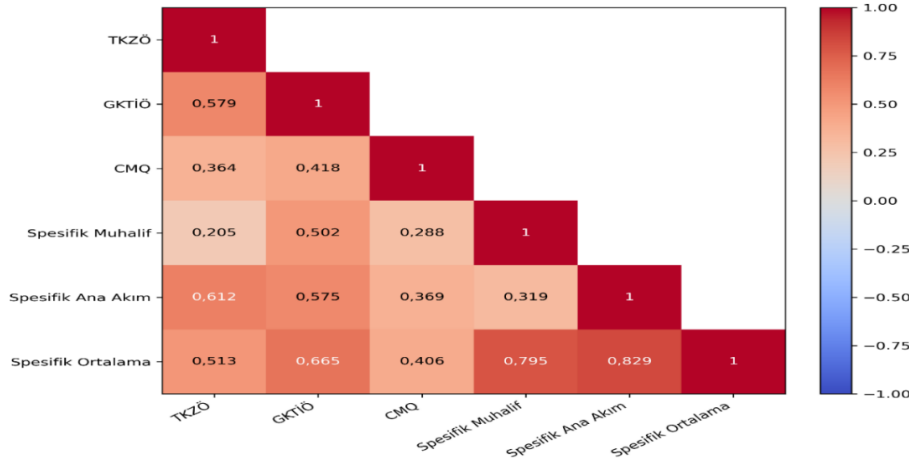
Şekil 2. Ölçeklerin muhalif ve ana akım spesifik komplo teorileri üzerinden kriter geçerliği

Şekil 2'de yer alan spesifik komplo teorileri incelendiğinde, öncelikle tüm ölçeklerin genel olarak orta düzeyde ilişki örüntüleri sergilediği görülmektedir. En azından korelasyon katsayıları bu duruma ilişkin bir gösterge sunmaktadır. Bununla birlikte, TKZÖ'nün alt boyutlarından biri olan Cinsellik faktörünün, genel örüntünün aksine muhalif nitelikli komplo teorileriyle negatif yönlü korelasyon ilişkileri sergileme eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık aynı faktörün, ana akım komplo teorileriyle orta düzeyde, anlamlı ve pozitif ilişkiler gösterdiği okunmaktadır. Bu bulgu, bir komplo teorisine inanan bireyin diğerlerine de inanma eğiliminde olduğu yönündeki genel kabulün (Goertzel, 1994, s. 740) sorgulanmasını ya da Cinsellik faktörünün kuramsal, psikometrik ve sosyometrik açıdan yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Öte yandan TKZÖ'nün diğer alt boyutlarının hem ana akım hem de muhalif komplo teorileriyle genel olarak orta düzeyli korelasyonlar sergilediği görülmektedir.

Şekil 2 incelendiğinde, genel TKZÖ puanının ana akım komplo teorileriyle güçlü bir ilişki kurduğu, buna karşın muhalif nitelikli komplo teorileriyle diğer ölçeklere kıyasla daha zayıf ilişkiler sergilediği görülmektedir. Burada Cinsellik alt boyutunun, muhalif komplo inançlarını yakalama konusunda görece dezavantajlı bir etkisinin olması, genel TKZÖ puanının da muhalif inançları yordama düzeyine zarar vermiş görünmektedir. Buna karşılık GKTİÖ'nün, spesifik muhalif komplo teorileriyle güçlü korelasyonlar sergilediği, ana akım komplo teorileriyle olan ilişkilerinin ise TKZÖ'ye yakın düzeylerde olduğu görülmektedir. GKTİÖ'nün muhalif komplo teorileriyle bu denli güçlü ilişkiler kurması, bünyesinde yer alan Hükümet Suistimalleri alt boyutuyla ilişkili görünmektedir. Zira söz konusu boyutun, Türkiye bağlamında hükümete eleştirel bir konumda yer alan muhalif kesimlerin inançlarını yakalamaya daha elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Şekil 2'de CMQ'nun korelasyon katsayılarının ise genel olarak ılımlı düzeylerde seyrettiği görülmektedir. Bu bağlamda CMQ puanlarının, muhalif komplo inançlarıyla kurulan ilişkilerde TKZÖ'ye kıyasla daha iyi, ancak GKTİÖ'ye kıyasla daha zayıf bir performans sergilediği anlaşılmaktadır. Buna karşın CMQ, ana akım komplo inançlarıyla olan ilişkilerde hem TKZÖ'nün hem de GKTİÖ'nün gerisinde kalmaktadır.

Şekil 3. Ölçeklerin spesifik komplo teorileri ortalamaları ile ilişkisi

Şekil 3, madde bazında ortalaması alınan “Spesifik Muhalif”, “Spesifik Ana Akım” ve herhangi bir ayırım yapılmaksızın tüm spesifik maddeleri kapsayan ve kompozit nitelikte olan “Spesifik Ortalama” değişkenleri ile ölçekler arasındaki korelasyon katsayılarını göstermektedir. Şekil 2’de sunulan tablonun daha sadeleştirilmiş bir görünümünü yansıtan bu ısı haritası, elde edilen bulguların daha bütüncül ve anlaşılır biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Bu özet tablo, TKZÖ’nün ana akım komplo teorilerini, GKTİÖ’nün ise muhalif komplo teorilerini daha iyi yordama eğiliminde olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Genel yordama performansı dikkate alındığında ise GKTİÖ’nün diğer ölçeklere kıyasla daha güçlü bir performans sergilediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık CMQ’nun, her iki spesifik komplo teorisi kategorisi ile de diğer ölçeklere kıyasla daha zayıf düzeyde ilişki kurduğu görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Amerikalı sosyolog Ted Goertzel, 1994 yılında gerçekleştirdiği ve alan yazında sıkça atıf yapılan çalışmasında, bir komplo teorisine inanan bireylerin diğer komplo teorilerine de inanma eğiliminde olduğunu ortaya koymuş ve komplo inancının monolojik bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüştür. Daha sonraki bazı çalışmalar bu yaklaşımı desteklemiş; komplo teorilerine inanan bireylerin bilişsel kapanmalar yaşayabildiğini ve hatta birbirini çürüten komplo teorilerine eşzamanlı olarak inanabildiklerini göstermiştir (Wood, Douglas ve Sutton, 2012, s. 767). Bununla birlikte, güncel araştırmalar komplo inançlarının “ya hep ya hiç” biçiminde işleyen homojen bir süreçten ziyade daha ayrılmış ve bağlama duyarlı örüntüler sergileyebileceğine işaret etmektedir (van Prooijen, Wahring, Mausolf, Mulas ve Shwan, 2023, s.679-681).

Bu çalışmada korelasyon katsayıları esas alındığında, Goertzel’in (1994, s. 740) temel bulgusunun genel düzeyde doğrulandığı söylenebilir. Ancak özellikle ele alınan örneklem bağlamında, spesifik komplo teorilerinin muhalif ve ana akım olmak üzere iki belirgin karaktere ayrıldığı, gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda açık biçimde ortaya çıkmıştır. Araştırma bulgularına göre mevcut siyasal düzenin seçimlerde yapılan hileler sonucunda oluştuğuna inanan bireylerin (ki bu grubun önemli bir kısmının muhalif konumda olduğu varsayılabilir), Türkleri İslam’dan uzaklaştırmaya yönelik sistematik çabaların bulunduğu daha az inanma ya da bu iddiayı tamamen reddetme eğiliminde oldukları görülmektedir. Muhalif ve ana akım komplo teorileri üzerinden yürütülen faktör analizinin iki ayrı net faktör altında toplanması, bu ayrışmayı destekler niteliktedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar hem spesifik komplo inançlarının hem de komplo zihniyetinin merkezinde siyasal nitelikleri olan ve güç ilişkilerini içeren anlatıların yer aldığını göstermektedir. Burada komplo teorilerini bir iktidar teorisi olarak gören anlayışın teyit edildiğini söylemek mümkündür (Nefes, 2021). Bununla birlikte, politik içerikli olsun ya da olmasın, örneklemde yer alan bireylerin yaklaşık yarısının en az bir komplo teorisine inandığını söylemek mümkündür. Nitekim kullanılan üç komplo zihniyeti ölçeğinin puanlarının birbirine oldukça yakın ve görece yüksek olması bu durumu desteklemektedir. Ancak konu spesifik muhalif ve ana akım komplo teorilerine geldiğinde, bu çalışmada muhalif nitelikli teorilerin daha düşük düzeyde kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Seçimler, teknolojik yatırımlar, orman yangınları ve çeşitli bürokratik süreçlere ilişkin üretilen muhalif komplo iddialarının, ana akım komplo iddialarına kıyasla daha az yaygın olduğu görülmektedir. Bunun araştırma evrenindeki

muhalf popölasyonun azlığından veya muhالف nitelikli komplo söylemlerinin genel olarak daha az kabul ediliyor olmasından kaynaklanması ihtimal dahilindedir.

Çalışmada değeriendirilen üç farklı komplo zihniyeti ölçeğinin söz konusu spesifik inançları benzer bir duyarlılıkla yakalayamadığı ya da ayırt edici biçimde ilişkilendiremediği görölmüştür. Bu sonuç tüm ölme araçlarının belirli ölçüde hata içerdığı yönündeki genel ölme kuramı varsayımıyla da örtüşmektedir (DeVellis, 2017, s. 20-21). Nitekim bazı ölçeklerin veya alt boyutların muhالف, bazılarının ise ana akım komplo teorileriyle daha güçlü ilişkiler sergilediği görölmektedir. Öte yandan araştırmada kullanılan üç ölçeğın güvenirlilik düzeyleri incelendiğinde, alt boyutlar da dâhil olmak üzere genel olarak yüksek güvenirlilik değeriilerine ulaşıldığı görölmektedir. Ancak GKTİÖ'nün Yaygın Komplo alt boyutunun güvenirliliğinin sınırda olduğu dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen temel bileşenler analizi sonucunda elde edilen açıklanan varyans oranları ve faktör yükleri, ölçeklerin spesifik ifadeler açısından yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca çakışık yükleme yapan maddelerin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Açıklanan toplam varyans bakımından en güçlü ölçeğın CMQ, güvenirlilik açısından ise TKZÖ olduğu ortaya konulmuştur.

Genel çerçeve açısından değeriendirildiğinde, en yüksek kriter geçerliliğini TKZÖ'nün sağladığı görölmektedir. Kriter geçerliliği açısından TKZÖ'yü GKTİÖ takip etmekle birlikte, bu ölçeğın Yaygın Komplo alt boyutu kriter geçerliliği bakımından sorunlu bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu alt boyutun revize edilmesi durumunda, GKTİÖ'nün kriter geçerliliği açısından daha güçlü bir ölme aracı hâline gelme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Buna karşılık CMQ, kriter geçerliliği açısından diğeri iki ölçeğe kıyasla daha sınırlı bir performans sergilemekte ve daha düşük korelasyon düzeyleri sunmaktadır. Tüm bu bulgular birlikte değeriendirildiğinde kullanılan ölçeklerin belirli sınırlılık ve dezavantajlar içermelerine rağmen, genel olarak geçerlik ve güvenirlilik ölçütlerini kabul edilebilir düzeyde sağladıkları görölmektedir.

Ölçeklerin muhالف ve ana akım komplo inançlarıyla kurdukları ilişkilerin düzeylerine bakıldığında öncelikle CMQ'nun, komplo inancının diğeri ölçeklere kıyasla daha genel ve soyut bir boyutunu ölçtüğü, bu nedenle spesifik komplo iddialarıyla kurduğu korelasyonların görece düşük kaldığı belirtilmelidir. Nitekim bu araştırmada ele alınan spesifik komplo teorileriyle en zayıf ilişkileri sergileyen ölçek CMQ olarak karşımıza çıkmaktadır. CMQ puanlarının muhالف komplo inançlarıyla kurduğu ilişkilerin, TKZÖ'ye kıyasla daha güçlü; ancak GKTİÖ'ye kıyasla daha zayıf olduğu görölmektedir. Bu bulgu, CMQ'nun önceki çalışmalarda komplo inançlarını yeterince ayırt edici biçimde ölçemediği ve daha ziyade rasyonel inanç eğilimlerini yakaladığı yönündeki eleştirilerle de uyumludur (Koçak ve Akçakaya, 2024, s.146; Swami, Barron, Weis, Voracek, Stieger ve Furnham, 2017, s. 22).

TKZÖ'nün, ana akım komplo teorileriyle orta ve yüksek düzeylerde ilişkiler sergilediği, buna karşılık muhالف nitelikli komplo teorileriyle diğeri ölçeklere kıyasla daha zayıf korelasyonlar gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu zayıflık, TKZÖ'nün alt boyutlarından Cinsellik faktörünün, muhالف komplo inançlarını yakalama açısından dezavantajlı bir rol oynaması ile ilişkili görönmektedir. Buna karşılık GKTİÖ'nün, spesifik muhالف komplo teorileriyle güçlü korelasyonlar sergilediği, ana akım komplo teorileriyle kurduğu ilişkilerin ise TKZÖ'ye yakın düzeylerde olduğu görölmektedir. GKTİÖ'nün muhالف komplo teorileriyle bu denli güçlü ilişkiler kurması, büyük ölçüde ölçeğın Hükümet Suistimalleri alt boyutuyla ilişkili görönmektedir. Çünkü burada doğrudan hükümet faaliyetlerine ilişkin suçlayıcı iddialar söz konusudur ve muhالف pozisyonundaki özneler, kendisine bu ifadeleri yakın görebilmektedir.

Genel olarak değeriendirildiğinde, TKZÖ'nün ana akım komplo teorileriyle, GKTİÖ'nün ise muhالف komplo teorileriyle daha güçlü ilişki örüntüleri sergilediği söylenebilir. Buna karşılık CMQ'nun, her iki spesifik komplo teorisi kategorisiyle de diğeri ölçeklere kıyasla daha zayıf ilişkiler kurduğu görölmektedir. Bu bulgular, mevcut ölçeklerin belirli açılardan geliştirilmesi gerektiğine ve komplo inançlarının değerişen toplumsal ve siyasal koşullar doğrultusunda sürekli olarak güncellenmesi gereken dinamik yapılar olduğuna işaret etmektedir. Gelecek çalışmalarda, GKTİÖ'nün madde havuzu temel alınarak oluşturulan mevcut Türkçe formu yerine, İngilizce yayımlanan nihai ölçek esas alınarak yeniden Türkçeye uyarlanması daha yararlı olacağı düşünülmektedir. Nitekim Tam'ın (2023, s. 80) daha sonra eklediği bazı ifadelerin, ölçeğın genel yapısal bütünlüğünü ve ölçüm tutarlılığını zayıflattığı görölmektedir. Ayrıca TKZÖ'nün Cinsellik alt boyutu, komplo zihniyetinin önemli bir boyutunu yansıtmakla birlikte, bu boyuta muhالف komplo inançlarını da kapsayabilecek daha genelleştirilmiş ifadelerin eklenmesinin, ölçeğın kapsayıcılığını artırabileceği değeriendirilmektedir.

ETİK KURUL İZNİ

Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu

Tarih: 06.02.2025 ve 06.11.2025

No: 2025/008 ve 2025/101

Bu çalışma kapsamında literatür teyidi, yazım, noktalama ve anlatım bozukluklarına ilişkin düzenlemeler ile istatistiksel testlerin kontrolü yapay zekâ destekli olarak gerçekleştirilmiştir. Yapay zekâ kullanımı, YÖK tarafından yayımlanan *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*'de³ yer alan kriterler doğrultusunda yürütülmüştür.

Bu çalışma TÜBİTAK 1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı kapsamında desteklenen *Türkiye'de Komplo İncancını Artıran ve Azaltan Koşullar: Sosyal Medya Kullanım Biçimleri, Toplumsal Şartlar ve Kişilik Özellikler Üzerine Bir Araştırma* başlıklı projenin verilerinden üretilmiştir. Proje no: 324K316.

Destekleri için TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akçakaya, N. (2023a). *Dijitalleşen Türkiye'de komplo zihniyeti*. Çizgi Kitabevi.
- Akçakaya, N. (2023b). Komplo incancını zihniyet üzerinden ölçmek. *Sosyoloji Divanı*, 22, 219-239.
- Andrade, C. (2021). The inconvenient truth about convenience and purposive samples. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 43(1), 86-88. <https://doi.org/10.1177/0253717620977000>
- Aragón, J., Romero, D., Bolívar, D., Palacio, J., ve Stojanov, A. (2025). Validation of the conspiracy mentality scale in a Colombian sample. *VISION SY*, 23(1), 53-63.
- Başerdem, U., ve Doğulu, C. (2019). Bilim karşıtlığı, komplo teorileri ve ölüm: Bilim inkarının ve komplo incancının dehşet yönetimi açısından incelenmesi. *Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Brotherton, R. (2015). *Suspicious minds: Why we believe conspiracy theories*. Bloomsbury Publishing.
- Brotherton, R., French, C. C., ve Pickering, A. D. (2013). Measuring belief in conspiracy theories: the generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*, 4-2013. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00279>
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., ve Imhoff, R. (2013). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy mentality questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 4-2013. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00225>
- Butter, M., ve Knight, P. (2018). The history of conspiracy theory research: A review and commentary. In J. E. Uscinski (Ed.), *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190844073.003.0002>
- Cho, E., ve Kim, S. (2015). Cronbach's coefficient alpha: Well known but poorly understood. *Organizational Research Methods*, 18(2), 207-230. <https://doi.org/10.1177/1094428114555994>
- Curtis, E. A., Comiskey, C., ve Dempsey, O. (2016). Importance and use of correlational research. *Nurse researcher*, 23(6). <https://doi.org/10.7748/nr.2016.e1382>
- DeVellis, R. F. (2017). *Scale development: Theory and applications*. Sage publications.

³ Rehber için bkz. [YÖK](#)

- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., ve Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political psychology*, 40, 3-35. <https://doi.org/10.1111/pops.12568>
- Drinkwater, K. G., Dagnall, N., Denovan, A., ve Neave, N. (2020). Psychometric assessment of the generic conspiracist beliefs scale. *PLOS ONE*, 15(3), e0230365. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0230365>
- Erdoğan, E. (2025). Komplo teorileri: Psikolojik mekanizmalar ve demokratik siyaset için sonuçları. *Sosyoloji Divanı*, (26), 29-57.
- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Eyolcu-Kafalı, B., ve Çaytaş, Ş. (2022). *İnfodemi ve bilgi düzensizlikleri kavramlar, nedenler ve çözümler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Furnham, A. (2013). Commercial conspiracy theories: a pilot study. *Frontiers in Psychology*, Volume 4 - 2013. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00379>
- Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political psychology*, 15(4), 731-742. <https://doi.org/10.2307/3791630>
- Granados Samayoa, J. A., Moore, C. A., Ruisch, B. C., Boggs, S. T., Ladanyi, J. T., ve Fazio, R. H. (2022). A gateway conspiracy? Belief in COVID-19 conspiracy theories prospectively predicts greater conspiracist ideation. *PLOS ONE*, 17(10), e0275502. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275502>
- Hofstadter, R. (1964). The paranoid style in American politics. *Harper's Magazine*, 231(1385), 77-86.
- Koçak, A., ve Akçakaya, N. (2024). Measuring beliefs in conspiracy theories: Developing the Turkish conspiracy mentality scale (TCMS). *Journal of Economy Culture and Society*(70), 135-149. <https://doi.org/10.26650/JECS2024-1500647>
- McNeish, D., ve Wolf, M. G. (2020). Thinking twice about sum scores. *Behavior Research Methods*, 52(6), 2287-2305. <https://doi.org/10.3758/s13428-020-01398-0>
- Nefes, T. S. (2017). The impacts of the Turkish government's conspiratorial framing of the Gezi Park protests. *Social Movement Studies*, 16(5), 610-622. <https://doi.org/10.1080/14742837.2017.1319269>
- Nefes, T. S. (2018). The conspiratorial style in Turkish politics: Discussing the deep state in the parliament. In: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190844073.003.0026>
- Nefes, T. S. (2021). Dünyada ve Türkiye'de komplo teorilerini anlamak. *Cogito*, 103, 15-24.
- Nefes, T. S., ve Aksoy, O. (2024). The impact of partisanship and religiosity on conspiracy-theory beliefs in Turkey. *Sociology Compass*, 18(1). <https://doi.org/10.1111/soc4.13152>
- Friday, N., ve Leah N. (2024). Types of purposive sampling techniques with their examples and application in qualitative research studies. *British Journal of Multidisciplinary and Advanced Studies*, 5(1), 90-99. <https://doi.org/10.37745/bjmas.2022.0419>
- Oğuz, M. C. (2024). Komplo güdümlü siyasal partilerin yükselişi ve Türkiye'den Yeniden Refah Partisi Örneği. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(3), 848-862. <https://doi.org/10.30586/pek.1526828>
- Özoflu, M. A., Yiğit Uyar, M. H., Altıntop, A. K., ve Uyar, C. (2025). Populist securitization of migration: The anti-immigrant Zafer Party example in Türkiye. *Mediterranean Politics*, 1-28. <https://doi.org/10.1080/13629395.2024.2444763>
- Popper, K. R. (1945). *The open society and its enemies: The High Tide of Prophecy*.
- Saglam, E. (2025). Conspiracism, politics, and the state in the twenty-first century. *Current History*, 124(865), 300-306. <https://doi.org/10.1525/curh.2025.124.865.300>
- Shapiro, G. K., Holding, A., Perez, S., Amsel, R., ve Rosberger, Z. (2016). Validation of the vaccine conspiracy beliefs scale. *Papillomavirus Research*, 2, 167-172. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.pvr.2016.09.001>
- Stojanov, A., ve Halberstadt, J. (2019). The conspiracy mentality scale. *Social Psychology*. <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000381>
- Stojanov, A., ve Hannawa, A. (2023). Validating a German version of the conspiracy mentality scale (CMS). *Journal of Personality Assessment*, 105(5), 691-701. <https://doi.org/10.1080/00223891.2022.2149408>
- Swami, V., Barron, D., Weis, L., Voracek, M., Stieger, S., ve Furnham, A. (2017). An examination of the factorial and convergent validity of four measures of conspiracist ideation, with recommendations for researchers. *PLOS ONE*, 12(2), e0172617. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0172617>

- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., ve Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics*. pearson Boston, MA.
- Taherdoost, H. (2017). Determining sample size; how to calculate survey sample size. *International Journal of Economics and Management Systems*, 2.
- Tam, M. S. (2023). Genel Komplo Teorilerine İnanma Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 8(2), 76-90. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.1330907>
- Teddlie, C., ve Yu, F. (2007). WITHDRAWN - Mixed methods sampling: A typology with examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), NP1-NP1. <https://doi.org/10.1177/2345678906292430>
- van Prooijen, J.-W. (2018). *The psychology of conspiracy theories*. Routledge.
- van Prooijen, J.-W., Wahring, I., Mausolf, L., Mulas, N., ve Shwan, S. (2023). Just dead, not alive: Reconsidering belief in contradictory conspiracy theories. *Psychological Science*, 34(6), 670-682. <https://doi.org/10.1177/09567976231158570>
- West, S. G., Finch, J. F., ve Curran, P. J. (1995). Structural equation models with non-normal variables: Problems and remedies. In *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications*. (pp. 56-75). Sage Publications, Inc.
- Williams, M. N., Marques, M. D., Kerr, J. R., Hill, S. R., Ling, M., ve Clarke, E. J. R. (2025). Does developing a belief in one conspiracy theory lead a person to be more likely to believe in others? *European Journal of Social Psychology*, 55(4), 554-564. <https://doi.org/10.1002/ejsp.3153>
- Wood, M. J., Douglas, K. M., ve Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3(6), 767-773. <https://doi.org/10.1177/1948550611434786>